TYRÉNS

KOMPLETTERANDE KULTURMILJÖBILAGA

TEKNISKA ANLÄGGNINGAR, DP JÄRNVÄGSTUNNEL

VÄSTLÄNKEN

Göteborgs Stad
Stadsbyggnadskontoret

2014-05-20

Uppdrag:	254647, Kulturmiljöunderlag för detaljplaner för Västlänken
Titel på rapport:	Kompletterande kulturmiljöbilaga tekniska anläggningar, DP Järnvägstunnel
Status:	Koncept
Datum:	2014-05-20

Medverkande

Beställare:	Göteborgs stad, SBK
Kontaktperson:	Sören Holmström, Joanna Hagstedt
Konsult:	Tyréns
Uppdragsansvarig:	Anna Reuter Metelius, Tyréns
Handläggare:	Elin Bäckersten, Sweco
Kvalitetsgranskare:	Paul Hansson, Tyréns

Tyréns AB

Lilla Badhusgatan 2
411 21 Göteborg
Besök: Lilla Badhusgatan 2

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte: Stockholm

Författare:

Datum: ÅR-MÅN-DAG

Handlingen granskad av:

Datum: ÅR-MÅN-DAG

TYRÉNS

Innehållsförteckning

Inledning och förutsättningar 7
Metod 7
Arbetsgrupp 7
Berörda kulturmiljöer 7
Tekniska anläggningar 7
Allmänventilation 7
Serviceschakt 7
Servicetunnlar 7
Kumulativa effekter 7
Samlad konsekvensbedömningför kulturmiljön 9
Konsekvenser 9
Miljöpåverkan 10
Sammanfattning av förslag för att minska de negativa konsekvenser på kulturmiljön 10
Kruthusgatan 13
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 13
Aktuellt planförslag 13
Effekt 13
Konsekvenser 14
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 14
Centralen 15
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 15
Aktuellt planförslag 16
Effekt 16

Konsekvenser ... 16
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan ... 16
Kvarnberget ... 17
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden ... 17
Aktuellt planförslag ... 17
Effekt ... 18
Konsekvenser ... 18
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan ... 18
Haga: Kungsparken ... 19
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden ... 19
Aktuellt planförslag ... 20
Effekt ... 20
Konsekvenser ... 20
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan ... 20
Haga: Kyrkoplan ... 21
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden ... 21
Aktuellt planförslag ... 21
Effekt ... 21
Konsekvenser ... 22
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan ... 22
Haga: Vasagatan ... 23
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden ... 23
Aktuellt planförslag ... 23
Effekt ... 23
Konsekvenser ... 23
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan ... 23

Fogelbergsparken **25**
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 25
Aktuellt planförslag 25
Effekt 25
Konsekvenser 25
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 26
Kv Lönnen **27**
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 27
Aktuellt planförslag 28
Effekt 28
Konsekvenser 28
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 28
Annedal **29**
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 29
Aktuellt planförslag 29
Effekt 29
Konsekvenser 29
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 30
Olof Wijksgatan **31**
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 31
Aktuellt planförslag 32
Effekt 32
Konsekvenser 32
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 32
Korsvägen **33**
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 33

Aktuellt planförslag 34
Effekt 34
Konsekvenser 34
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 34
Sankt Sigfridsgatan 35
Sammanfattande historik och kulturmiljövärden 35
Aktuellt planförslag 35
Effekt 35
Konsekvenser 35
Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan 36
Käll- och litteraturförteckning 37

Inledning och förutsättningar

Föreliggande kompletterande kulturmiljöbilaga behandlar föreslagna placeringar av tekniska anläggningar kopplade till Västlänkens järnvägstunnel som tillkommit efter att samråd för detaljplan för Västlänkens spårtunnel genomfördes hösten 2013. Bilagan behandlar de tillkomna föreslagna placeringar som enligt stadsbyggnadskontorets bedömning berör kulturhistoriskt och stadsbildsmässigt känsliga miljöer. Beskrivningarna utgörs främst av texter ur bevarandeprogrammet och kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; järnvägstunnel, omredigerade och kompletterade med aktuella miljökaraktäriseringar.

Metod

Metod för bedömning har varit den av konsultföretaget Ramböll för stadsbyggnadskontoret framtagna modellen för beskrivning av miljöpåverkan. Med effekt menas både den fysiska åtgärden och åtgärdenas inverkan på kulturmiljöns värden. Graden av effekt blir konsekvensen och den beskrivs i skalan ingen, mycket liten, liten, måttlig, stor och mycket stor.

Arbetsgrupp

Arbetsgruppen har utgjorts av bebyggelseantikvarierna Anna Reuter Metelius, Tyréns och Elin Bäckersten, Sweco, arkeolog Carina Bramstång Plura, RAÄ UV Väst samt plan- och bygglovantikvarie Sören Holmström, stadsbyggnadskontoret.

Berörda kulturmiljöer

Kulturmiljöer som presenteras nedan har av stadsbyggnadskontoret bedömts vara berörda av detaljplanen Övriga tekniska anläggningar som inte bedömts ge någon nämnvärd miljöpåverkan (ingen eller försumbar), har inte blivit föremål för någon särskild kulturmiljöbeskrivning och konsekvensbedömning.

Området öster om Skansen Lejonet vid Kruthusgatan, Centralstationens närområde vid Nils Ericsonterminalen, Kvarnbergets möte med Sankt Eriksgatan är kulturmiljöer som kommer att beröras av planförslaget. Söder om vallgravskanalen berörs Haga med Nya Allén, Parkgatan/Södra Allégatan, Haga kyrkoplan och Vasagatan. Söder om Vasagatan påverkas delar av Fogelbergsparken och villastaden i övre Vasastan, och Annedal i höjd med Linnéplatsen. Områden vid Artisten och på höjdryggen vid Liseberg, Universeum och Världskulturmuseet är berörda samt ett natur- och kulturområde i Skår, vid Sankt Sigfridsgatan.

Tekniska anläggningar

Allmänventilation

Friskluftsintag till stationerna samt schakt för frånluft mellan varje station på sju meters höjd.

Serviceschakt

Schakt för brand- och räddningsinsatser som ska nå tunneln, placering mellan stationerna med cirka 300 meters avstånd.

Utrymningsschakt med hiss och trappa, mynnar i byggnad omgiven av uppställningsyta.

Servicetunnlar

Vissa sträckor av spårtunneln utryms vid olycka via servicetunnel istället för via serviceschakt. På dessa sträckor går servicetunneln parallellt med spårtunneln. Spårtunneln är dimensionerad för brandbilar i dubbelriktad trafik, uppställningsyta vid mynningen.

Kumulativa effekter

Ytterligare påverkan i form av kumulativa effekter på grund av till exempel

angöringsytor, uppställningsytor och liknande hanteras inte i denna rapport.

Samlad konsekvens-bedömning för kulturmiljön

Den påverkan på kulturmiljön som det kompletterade detaljplaneförslaget för spårtunneln möjliggör bedöms som en kritisk fråga i fortsatt arbete med detaljplanen. Föreslagna åtgärder är i många fall irreversibla eller berör miljöerna för överskådlig tid och de innebär en stor visuell påverkan på stadsbilden.

Även om de i denna bilaga presenterade förslagen till åtgärder arbetas in i efterföljande planarbete är den samlade bedömningen att miljöpåverkan blir mycket stor, förslaget innebär mycket stora negativa konsekvenser för kulturmiljön samt fornlämningarna.

En sammanvägd bedömning av det liggande planförslaget och det förslag till detaljplan som nu föreligger är att påverkan och konsekvenser på kulturmiljöer som utgör riksintressets uttryck, på fornlämningar, värdefulla kulturmiljöer och stadsbilder blir ytterligare större.

Konsekvenser

Kruthusgatan

- Intrånget innebär eventuell påverkan på skyddsvallar och borttagning av befästningsverk vilket kan innebära att det vetenskapliga värdet går förlorat. Då påverkan på fornlämning är eventuell har konsekvensen inte kunnat bedömmas.

Centralen

- Riskerar att påverka solitärbyggnader och splittra miljön som bär områdets kommunikationshistoriska berättelse och bedöms därför som måttlig. Bedömningen är undantagen eventuell påverkan på fornlämning som inte kan bedömmas i nuläget.

Kvarnberget

- Placeringen och höjden på byggnaden innebär att vyer mot staden och bergssidan skyms vilket ger en mycket stor konsekvens av påverkan. Bedömningen är undantagen eventuell påverkan på fornlämning som inte kan bedömmas i nuläget.

Haga: Kungsparken

- Träd höggs ned och riktningen i allén riskerar att påverkas vilket innebär en mycket stor konsekvens av påverkan på parkmiljön.

Haga: Kyrkoplan

- Tillskott i den helhet som är Haga kyrkoplan kommer påverka upplevelsen av sammanhanget och berör träd, parkmiljö, gångstråk och siktlinjer genom en mycket stor konsekvens av påverkan på kulturmiljön.

Haga: Vasagatan

- Intrång i allén innebär en stor påverkan på kulturmiljön.

Fogelbergsparken

- Intrång i randen av grönområdet innebär en upplevelsemässig och visuellt måttlig konsekvens av påverkan

Kv Lönnen

- Ventilationstornet sticker upp ovanför villabebyggelsen och ger en stor konsekvens.

Annedal

- Risk för påverkan på stadsrummets samverkan med Slottskogen och grönområden längs Dag Hammarsköldsleden, konsekvensen bedöms som liten.

Olof Wijksgatan

- Ett värdefullt parkområde förvanskas genom tillkomsten av byggda volymer som placeras mellan träd och byggnader av stort kulturhistoriskt värde. Åtgärden innebär en mycket stor konsekvens av påverkan.

Korsvägen

- Grönskan på berget vid Lisebergs attraktioner och Universeums och Världskulturmuseets förankring i berget kommer att påverkas av den höga byggnad som möjliggörs vilket bedöms medföra en stor konsekvens av påverkan.

Sankt Sigfridsgatan

- Anläggningen innebär ett intrång i en naturmiljö med kulturhistoriska inslag. Anläggningen påverkar stenåldersboplatsens närmiljö och avläsbarheten av det förhistoriska landskapet. Bedömningen är att konsekvensen av påverkan på kulturmiljön blir stor.

Miljöpåverkan

Denna bilaga kompletterar ”Kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; järnvägstunneln”. Den sammanvägda bedömningen av konsekvenser från liggande planförslag och föreliggande kompletterande planförslag är att miljöpåverkan blir ytterligare negativ och än mer betydande.

Det är av största vikt att alla de åtgärder som beskrivs i liggande kulturmiljöbilaga och i denna bilaga som rimligen kan vidtas införlivas i fortsatt arbete med detaljplanen för att minimera den mycket betydande negativa miljöpåverkan som förslagen nu bedömts få på kulturmiljön.

I matrisen på nästa sida redovisas konsekvenserna på de i denna bilaga bedömda planområden. Konsekvenserna beskrivs i skalan ingen, liten, måttlig, stor och mycket stor negativ påverkan på kulturmiljön.

Sammanfattning av förslag för att minska de negativa konsekvenserna på kulturmiljön

För området Kruthusgatan är kunskapen avseende fornlämningen inte tillräcklig för att i dagsläget kunna bedöma konsekvensen av detaljplanen. För områdena Centralen och Kvarnberget är konsekvensbedömningen gjord undantaget fornlämningarna på grund av kunskapsläget. Det är angeläget att ytterliga undersöka fornlämningsstatusen och utbredning av fornlämningar i ytterligare utredningar.

Inför fortsatt arbete med detaljplanen är det av yttersta vikt att noga studera placeringen av de tekniska anläggningarna, detta gäller inte minst i fallen Haga Kyrkoplan och Vasagatan. I de fall där detaljplanen möjliggör alternativa placeringar är det angeläget att dessa begränsas till det område som innebär den minst negativa konsekvensen för kulturmiljön. Lokaliseringen bör studeras ytterligare i fortsatt arbete med detaljplanen.

Det är avgörande att det tillägg som detaljplanen möjliggör anpassas till var plats och de specifika uttryck som varje kulturmiljö rymmer för att minska negativa konsekvenser. Utformningsstudier och framtagande av anpassade utformningsbestämmelser bör därför vara en utgångspunkt i fortsatt planarbete.

I de fall träd huggs ned för att genomföra detaljplanens mål är det viktigt att nya träd återplanteras av samma sort som idag finns i de berörda områdena för att minska negativa konsekvenser på kulturmiljön.

Komplettering:	Kruthusgatan	Centralen	Kvarnberget	Haga: Kungsparken	Haga: Kyrkoplan	Haga: Vasagatan	Fogelbergs-parken	Kv Lönnen	Annedal	Olof Wijksgatan	Korsvägen	Sankt Sigfridsgatan
Konsekvens:	Har inte bedömts	Måttlig	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor	Stor	Måttlig	Stor	Liten	Mycket stor	Stor	Stor

Kruthusgatan

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet utgörs av Gullberget, öster om Skansen Lejonet.

Skansen Göta Lejon är en del i den kulturmiljö som uttrycker riksintresset “Staden inom vallgraven med parkbältet”. Fornlämning135:1, inom området omfattas av kulturmiljölagen. Fornlämningens område är inte begränsat.

Platsen har varit en del av befästningen kring Göteborg och förbindelsen mot Västerhavet sedan 1300-talet, långt innan staden grundades. På 1680-talet uppfördes den byggnad vi idag kallar Skansen Lejonet. På 1800-talet revs stadens befästningsverk men Skansen Lejonet och Skansen Kronan undantogs.

Omgivningarna runt skansen var tidigare öppna betesmarker och Gullbergsvass sträckte sig från skansen till älven. Från 1800-talet och fram till idag har området runt Skansen Lejonet exploaterats och gjorts relativt svåråtkomligt. Skansen är fortfarande väl synlig i stadslandskapet.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 3; Utökat område för underjordiska ledningar.

Effekt

Den föreslagna kompletteringen av detaljplaner för järnvägstunneln medför eventuellt påverkan på delar av fornlämningen. Påverkan kan bli mycket stor då det vetenskapliga värdet går förlorat om fornlämningen tas bort. Fornlämningsområdet har inte begränsats.

Konsekvenser

Konsekvensen för kulturmiljön har inte kunnat bedömmas i och med att påverkan är eventuell.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

- Ytterligare arkeologisk förundersökning

Centralen

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet utgörs av Nils Ericsonterminalens närområde. Området gränsar till riksintresset “Staden inom vallgraven med parkbältet” och ligger inom det före detta befästningsstråket. Förutom de värdefulla miljöerna ovan mark kan det finnas rester av befästningsanläggningen (sänkverk) i området. Befästningsanläggningen, fornlämning Göteborg 216:1, är den del av riksintresset och finns runt utredningsområdet.

Under 1800-talet utvecklades Göteborg till industristad, en förutsättning var hamnen och järnvägen. Västra stambanans stationshus, ritat av arkitekt A W Edelswärd, nuvarande Centralstationen, öppnades 1856 två år efter att trafiken börjat rulla på järnvägen. Vid sekelskiftet 1900 kom fem nya järnvägslinjer till Göteborg, en av dem var Bergslagsbanan som hade sitt stationshus norr om Centralstationen.

År 1996 invigdes Nils Ericsonterminalen, ritad av Niels Torp, och belönades med Kasper Sahlinpriset samma år. Byggnaden har väggar och tak helt i glas och stål och bildar en 150 meter lång hangarliknande vänthall med mycket ljus. Byggnaden ansågs vara mycket modern och funktionell när den byggdes.

Området kring Göteborgs centralstation är kommunikationshistoriskt intressant med en lång tradition som berättar om järnvägens och kommunikationsmiljöns tillkomst och utveckling under mer än 150 år.

Läget för den föreslagna ändringen av detaljplanen är vid rondellen mellan Nils Ericsonterminalen och Bergslagsbanans station. Det är en miljö starkt präglad av trafik och kommunikationsanläggningar, en öppen struktur med storskaliga trafikapparater och solitärbyggnader. Bergsslagsbanans station, Nils Ericsonterminalen och Götaälvbron är de arkitektoniska dominanterna i miljön.

Byggnaderna ligger som öar i infrastrukturen, med arkitektur tydligt förankrad i den tid de byggdes. Det är en uppbruten trafikmiljö utan rumsliga kvaliteter.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 5; Ventilationsanläggning och yta för service- och utrymning i anslutning till tidigare placering med maximal sammanlagd byggnadsarea 60 m^2. Schaktens höjd är justerad till en takfotshöjd om minst 4 meter, mot Stadstjänaregatan.

Effekt

Byggrätten ger möjlighet att bygga en eller flera byggnader. Byggnaden/byggnaderna ska vara minst 4 meter i takfotshöjd. Bredd och längd är inte definierat.

Byggrätten är placerad i en miljö med flera solitärbyggnader med arkitektoniska kvaliteter som är viktiga för avläsandet av områdets kommunikationshistoriska berättelse. Tillägget håller emellertid en distans till dessa och försvagar därmed inte avläsbarheten men riskerar att ytterligare splittra området mellan Göta älvbron, Bergslagsbanans stationshus, Nils Ericsonterminalen och Centralstationen.

Byggrätten kan eventuellt påverka befästningslämningen

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön har bedömts som måttlig. Bedömningen görs undantaget eventuella ingrepp i befästningsanläggningen som i dagsläget inte kan bedömmas på grund av kunskapsläget.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan är det viktigt att byggrätten inte influerar Bergslagsbanans stationshus och Nils Ericsonsterminalens norra fasad. Byggrätten ligger på avstånd från dessa båda byggnader men eftersom den omgivande miljön är öppen och storskalig kan de ändå komma att påverkas då byggrätten kan uppfattas som stor i sammanhanget. Materialval till tak och fasad blir avgörande för hur byggnaden påverkar omgivningen. Därför bör puts i ljusa nyanser och glasade partier undvikas då de materialen riskerar att konkurrera med befintlig arkitektur och material i området.

- Ytterligare arkeologisk förundersökning för att utreda befästningslämningens utbredning i utredningsområdet.
- Placering
    - Prickad mark i viktiga siktlinjer: från Nils Ericsonsterminalens norra fasad mot nordväst och Göta Älvbron och mot nordost och Bergslagsbanans stationshus.
- Utformning
    - Fasadmaterial
    - Takmaterial
    - Takvinkel

Kvarnberget

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet utgörs av Kvarnbergets västra del vid Sankt Eriksgatan och ingår i riksintresset “Staden inom vallgraven med parkbältet” och ligger inom före detta befästningsstråket. Förutom de värdefulla miljöerna ovan mark berör planändringen även fornlämningen Göteborg 216:1 som är en del av riksintresset. Öster och väster om utredningsområdet finns kurtinmurar och rustverk.

Byggnaderna på Kvarnberget vänder fasaderna mot Göta Älv, 1800-talets kajstråk och den parallella kommunikationsleden Västra Sjöfarten. Detta är stadens framsida och entré. Fasadorienteringen är därför avsiktlig och konsekvent från 1800-talet genom decenniernas varierande arkitektoniska tillägg fram till vår tid. Bebyggelsen på Kvarnberget och byggnaderna vid den norra sidan om detta har medvetet placerats för att hålla den linje Kvarnbergets bergssida, Västra Sjöfarten, kajkanterna och älven bildar. Effekten är ett gaturum med långsträckta utblickar mot Operan och Läppstiftet respektive Masthuggsberget.

Berget utgör ett viktigt element i stadsbilden. Bebyggelsen på Kvarnberget förhåller sig till bergets form. Påverkansområdet är del i stadens front mot Älven, del i vy mot Operan och Läppstiftet innan vägen kröker sig samt del i infarten mot staden vid Västra Sjöfarten. Miljö med berg, trappor och bebyggelse.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 8; Ett service-/utrymningsschakt med en byggyta om max 230 m^2 med takfotshöjd på +12 meter från markens medelnivå (max 4 m högre än Sankt Eriksgatan).

Effekt

Byggrätt för suterrängbyggnad, om 230 m^2 och 12 meter byggnadshöjd, placerad mellan Kvarnbergets bergsida med byggnader på krönet och leden Västra Sjöfarten.

Planändringen kan påverka delar av befästningslämningen och medför då ytterligare ingrepp i denna.

En suterrängbyggnad i detta läge innebär en stor påverkan på stadsbilden. Placeringen och höjden innebär framför allt att vyer mot Operan och Läppstiftet skyms. En långsträckt hög byggnad på Kvarnbergets sida innebär att bergssidan skyms.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön har bedömts som mycket stor. Bedömningen görs undantaget eventuella ingrepp i befästningsanläggningen som i dagsläget inte kan bedömmas på grund av kunskapsläget.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan är det viktigt att byggrätten anpassas till, fornlämningens eventuella utbredning och till terrängen samt utformas så att dess påverkan på siktlinjer och på stadens siluett mot älven begränsas.

- Ytterligare arkeologisk förundersökning för att fastställa förekomsten av befästningslämningen i området.
- Placering
    - Lägre placering
    - Mindre byggrätt
- Utformning
    - Integrera byggnaden i stadsbilden
    - Sänkt byggnadshöjd
    - Fasadmaterial
    - Takmaterial
    - Fönstersättning

Haga: Kungsparken

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ingår i riksintresset ”Göteborgs innerstad” och utgör i detta ett exempel på 1800-talets stadsbyggande med parker, planteringar och boulevarder, slutna stenstadskvarter och fritt placerade institutionsbyggnader. Inom området ligger fornlämningen Göteborg 216:1, här utgörs den av lämningar av den yttre fältvallen.

Inom utredningsområdet möts fyra kulturhistoriskt värdefulla och känsliga stadsrum: vallgravsstråket med Nya Allén och Parkgatan/Södra Allén, Haga Kyrkoplan, Haga och Vasastaden. De samspelar men har samtidigt egna starka karaktärer och bär på berättelser om stadens historia och utveckling.

När Göteborg expanderade i början av 1800-talet gjordes befästningsvallarna om till ett parkbälte som skilde den gamla staden innanför vallgraven från den nya staden utanför. På liknande sätt avsattes nuvarande Haga Kyrkoplan som park, anlagd på 1850-talet, mellan den äldre stadsdelen Haga och den nya Vasastaden. Områdets norra del var tänkt som ett torg men när stadsbiblioteket (idag samhällsvetenskapliga biblioteket) uppfördes på 1890-talet gjordes hela området om till park, med Hagakyrkan (från 1859) och biblioteket som två solitärer.

Området är stadsbyggnadshistoriskt intressant, 1866 års stadsplan, inspirerad av det parisiska esplanadsystemet kan tydligt avläsas. Det är 1800-talets stadsbyggnadsideal som illustreras i det rutnätsmönster som strålar ut från vallgraven med långa, raka gatuperspektiv och rektangulärt formade kvarter.

Bebyggelsen inom utredningsområdet illustrerar olika arkitektoniska ideal och levnadsvillkor från 1800-talets mitt och framåt och rymmer både bostäder och offentliga byggnader från perioden. Friliggande monumentalbyggnader och rikt dekorerad stenstadsbebyggelse, tidstypiskt utformade

landshövdingehus och modernistiska samt postmoderna byggnader samsas i området runt Haga kyrkoplan.

Stadsrummet som Kungsparken med Nya Allén – Parkgatan och Södra Allégatan ingår i präglas av de uppväxta träden. Mellan kanalens, alléernas, och gatornas parallella stråk ryms en park. Alléerna ger en riktning i stadsrummet och skapar en rumslighet som ger gatorna och parken en tydlig avgränsning gentemot angränsande bebyggda stadsdelar.

I utredningsområdet länkar alléstråket mellan öppna platser, Hagakyrkoplan och Kungsparken och kajstråket med Rosenlundsbron och Pustervikssplasten. Detta förhållande betonar den rumsverkan som träden i allén utgör, en parallell till bibliotek, kyrka, och kanal.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 14; Huvuduppgången i Alléstråket, mellan Parkgatan och Nya Allén, föreslås utökas åt öster. Planområdet kompletteras med område för järnvägstrafik i tunnel samt bestämmelser som tillåter uppgång och ventilationsanläggning. Ventilationsanläggningen har en största sammanlagda byggnadsarea om 75 m^2 och största takfotshöjd på 1,5 meter avseende ventilation. Uppgången ges ingen byggrätt ovan mark.

Effekt

Byggrätten i Nya alléns parkstråk är stor i sitt sammanhang och inte reglerad mer än med byggnadshöjd. Detta innebär att en större anläggning eller flertalet mindre, låga anläggningar kan uppföras inom Nya alléns parkstråk. Bebyggelsen innebär att stor risk att parkytan minskar och splittras, att uppvuxna träd huggs ner samt att del av allén och parken försvinner och platsen omvandlas till kommunikationsyta mellan tekniska anläggningar. Byggrätten kan också innebära påverkan på fornlämning. Fornlämningsområdet har inte begränsats.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som mycket stor.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan är det viktigt att utformning och materialval anpassas till platsens karaktär. Byggrätten får inte försvaga upplevelsen av öst-västlig riktning i Nya Allén, Parkgatan/Södra Allégatan. Arkitektonisk utformning, volymuppbyggnad och materialval till beklädnad blir avgörande för hur den tekniska anläggningen påverkar omgivningen. Det är också viktigt att likvärdiga träd, av samma sort växer på platsen idag, återplanteras. Utformning av eventuella byggnader i kommande planer är väldigt viktig och spelar stor roll för kommande bedömningar.

- Resultat från arkeologisk förundersökning av den yttre fältvallen beaktas i fortsatt planarbete
- Placering
    - Styra antalet volymer, En solitär eller två samverkande
    - Underordnad alléns öst-västliga riktning
    - Hänsyn till de befintliga trädens placering, reglera med prickmark
- Utformning
    - Begränsning av antalet volymer i byggrätten
    - Beklädnad

Haga: Kyrkoplan

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Se text i stycke ”Haga: Kungsparken”.

På Haga kyrkoplan utgör enskildheterna sammanhanget. Två solitära byggnader flankerar planen på kortsidorna. Byggnaderna har inga egna tomter utan står på kyrkoplan, båda med sten och tegel som dominerade fasadmaterial och båda i en arkitektur som avspeglar hur tiden de byggdes i värderade deras innehåll. En mot rymden strävande nygotisk kyrkobyggnad och en på platsen fast förankrad palatsliknande biblioteksbyggnad. Även planteringarna och de uppvuxna träden som omgärdar planen, de grusade gångarna och Raoul Wallenbergs minnesmärke upplevs som förstärkande delar i den helhet som är Haga kyrkoplan. Platsens interna struktur och förhållande till sin omgivning förtydligas genom äldre grusgångar, gräspartier och att platsen delvis ligger högre än omgivande gator.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 15; Inom de båda områdena föreslås ventilationsschakt om som mest 60 m^2 sammanlagd area vardera med högsta höjd på 1,5 meter.

Effekt

Två byggrätter om 60 m^2 med placering inom Haga kyrkoplan. Byggrätterna kan användas till en eller flera anläggningar som inte får vara högre än 1,5 meter. Byggrätternas placering, framför allt den västra, riskerar att sätta miljöns säregna, väl sammansatta karaktär ur balans.

Haga kyrkoplan är idag ett öppet stadsrum med Hagakyrkan och samhällsvetenskapliga biblioteket som solitärbyggnader i var sin del. Ett tillskott av byggnader på kyrkoplan kommer påverka upplevelsen av dessa två solitärbyggnader och riskerar att påverka parkmark, gångstråk och siktlinjer.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som mycket stor.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan är det viktigt att byggrätterna inte splittrar den riktning som finns på Haga kyrkoplan eller inkräktar på de enskildheter som utgör platsen. Tillsammans med återplantering av likvärdigt stora träd av samma sport som idag finns på platsen är lokalisering, arkitektonisk utformning, materialval till beklädnad för hur ventilationsschakten påverkar omgivningen.

- Placering
    - Ny lokalisering av byggrätter, utanför Haga kyrkoplan
    - Samlokalisering av byggrätter om möjligt till Haga Kyrkogata
    - Prickmark
    - Styra antalet
- Utformning
    - Beklädnad

Haga: Vasagatan

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Se text i stycke ”Haga: Kungsparken”.

Denna del av Vasagatan särskiljer sig genom sin institutionella prägel. Området ligger inom en förnyad del av Vasagatan. Markbeläggningen har moderniserats till beläggning av stenplattor och relativit nyplanterade hybridlönnar bryter av mot de äldre lindarna i Vasaalléns fortsättning. Gaturummet upplevs som förplats till de båda flankerande institutionsbyggnaderna Handels och KTB. Rummet präglas starkt av allén och dess tydliga riktning.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 16. Schakt för uppgång. Det är ingen byggrätt på uppgången, vare sig byggnadshöjd eller area.

Effekt

En uppgång placerad i Vasa Allé riskerar att innebära att det väl avvägda sambandet mellan de offentliga byggnaderna och allén bryts genom att ett schakt tas upp i gaturummet.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön som stor.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan är det viktigt att placeringen av schaktet anpassas till platsen som är en del i Vasagatans alléstråk.

- Placering
    - Underordnad alléns struktur
    - Prickmark

Utformning av eventuella byggnader i kommande planer är väldigt viktig och spelar stor roll för kommande bedömningar.

Fogelbergsparken

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ingår i riksintresset ”Göteborgs innerstad”.

Detta starkt kuperade område fanns med i utkanten av 1866 års plan. Där var bergsknallen som nu kallas ”Utsiktsplatsen” utlagd som ett grönområde omgivet av enstaka villor ner mot Vasagatan. I 1872 års stadsplan lades ”Utsiktsplatsen” ut som allmän plats och förbands genom vägar och trappor mot söder med en ny gata kallad Trädgårdsgränd (från 1882 Föreningsgatan), via en svängd gångbana som övergår i Övre Fågelbergsgatan. Mot norr leder trappor till Nedre Fågelbergsgatan och Vasagatan. Ett litet vattentorn/utsiktstorn finns i grönområdet.

”Utsiktsplatsen” och det kuperade gröna området som nås via stentrappor och svängda gångar är ett karakteristiskt stadsnära grönområde av tuktad naturmark.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 18; Tryckutjämningsschakt, fristående tryckutjämningsschakt, om som mest 20 m^2 sammanlagd byggnadsarea och 1,5 meter högsta takfotshöjd. Schaktet är

rektangulärt och passas in på en befintlig platå.

Effekt

Tryckutjämningsschaktet kommer att påverka terrängen i parkområdet, byggrätten ligger i utkanten av parkområdet mot bebyggelsen och kommer vara synlig från gångvägen parkens södra kant.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan bedöms som måttlig.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan är det angeläget att anpassa byggrätten till den kuperade terrängen. Byggrätten bör ges en utformning så att anläggningen smälter in i bergsprofilerna.

- Placering
    - Terränganpassas
- Utformning
    - Fasadmaterial
    - Takmaterial
    - Takvinkel

Kv Lönnen

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ligger inom riksintresset ”Göteborgs innerstad”, specifikt berörs kvarvarande delar av Tjänstemannaföreningens trädgårdsstad.

Miljön omfattar ett stråk utmed Föreningsgatan med villor, ett par något större friliggande bostadshus. Denna ”Tjänstemannastadens” villor vid Föreningsgatan är ett av Göteborgs äldsta villaområden. Helhetsmiljön inklusive trädgårdarna med höga träd och omsorgsfullt byggda terrasser och murar är delvis välbevarade.

Omkring 1872 utarbetades en stadsplan för en tätare villabebyggelse. En ny gata kallad Trädgårdsgränd (från 1882 Föreningsgatan) drogs fram i söder. Planen fastställdes 1877 och året därpå inköpte ”Göteborgs Tjenstemanna Byggnadsförening” större delen av tomterna söder om ”Utsiktsplatsen”. Villaområdet byggdes ut relativt snabbt. Byggnadslov gavs för de flesta av villorna i slutet av 1878 och omkring 1880 stod området klart med drygt 20 villor.

De flesta av villorna uppfördes efter ritningar som signerats av arkitekterna H Hedlund och C Fahlström. Arbetet gjordes inom arkitekt V von Gegerfelts kontor och villorna präglades i stor utsträckning av den fornnordiska stil som Gegerfelt utvecklat i tidigare byggda villor. Villorna innehöll stora bostäder med en påkostad inredning.

Totalt omfattar området nu nio villor och två bostadshus med villakaraktär. De senaste tio åren har större tillbyggnader uppförts på ett par gårdar och mellan de tre villorna Föreningsgatan 11–15 (Samskolan) har sammanbindande gångar byggts.

Miljön upplevs alltjämt som en samlad grupp tjänstemannabostäder i trädgård från 1800-

talets senare decennier även om byggnaderna delvis används till annat än boende.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 19; Ett ventilationstorn om som mest 20 m^2 sammanlagd byggnadsarea och 7 meter som högsta takfotshöjd.

Effekt

Byggrätten ligger i utkanten av villaområdets uppvuxna grönska, gränsande mot 1970-talets terränganpassade flerbostadshus och det Guldhedsbergets lägre norra partier. Den höga byggnad som byggrätten möjliggör riskerar att sticka upp över villornas tak och delvis synas mellan träden.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan bedöms som stor.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan från anläggningen på omgivningen bör byggrätten anpassas till den kuperade terrängen. Byggrätten bör ges en utformning så att anläggningen smälter in i grönskan i trädgårdar och på berget samt förhåller sig till de mörka tegelfasaderna vid Övre Besvärsgatan.

- Placering
    - Terränganpassas
- Utformning
    - Fasadmaterial
    - Takmaterial
    - Takvinkel

Annedal

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet utgörs av parkeringsområdet mellan Psykologiska institutionen och kontorshuset söder om institutionen, det så kallade BASF-huset, samt Haraldsgatan, som förbinder byggnaderna med Konstepidemins väg i norr.

Byggnaderna vid platsen är uppförda 1995 med parkeringsområdet i två nivåer mellan sig. De ligger tätt in på Medicinareberget som här är relativt brant och delvis skogsbeklätt med kraftiga lövträd. Dag Hammarsköldsledens sträckning präglas i den här delen av dess läge mellan Slottskogens grönområden och Medicinarebergets grönområden som höjer sig på var sida om leden.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 21; Tunnelmynning för arbets- och servicetunnel med öppning i betongtråg.

Effekt

Tunnelmynningen kommer att ligga längst in på den lägre av de två parkeringsnivåerna, mellan de två byggnaderna men närmast BASF-huset.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som liten

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

Då tunnelmynningen anläggs bör stor omsorg läggas på vilka träd som måste tas ned för att undvika att påverka stadsrummets samverkan med Slottskogen och fonden grönområdena skapar för Dag Hammarsköldsleden.

- Välj vilka träd som måste tas ned med stor omsorg

Olof Wijksgatan

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ligger i Renströmsparken vid korsningen Fågelsången/Olof Wijksgatan. Området har visuella kopplingar till Konstmuseet och Götaplatsen, Södravägens stenstadskvarter, Näckrosdammen och Humanisten.

Utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården och här finns dessutom flera enskilda byggnader av högt kulturhistoriskt värde; Artisten, Universitetsbiblioteket, Hovrätten, radhus vid Dicksonsgatan i Lorensbergs villaområde samt Konstmuseet.

Renströmsparken har formats av markområden som tillhört landeriet Lyckan. Parken, som formades till Göteborgsutställningen 1923, ingår i ett sammanhängande grönområde som har sina rötter i den odlingsmark och grönska som tillhört de landerier som omgav staden. Genom den gröna förbindelsegången Fågelsången knyts även Götaplatsen till detta parkstråk och Humanisten till staden.

Platsen för planändringen är lokaliserad till förplatsen framför artisten samt till den skogsbeväxta slänten mot radhusen på Dicksonsgatan. Platsen omges av exempel på arkitektur från 1900-talets första hälft, nationalromantiken i Lorensbergs villastad, 1920-talsklassicism och Humanistiska fakultetens byggnader. Artisten (uppfört som Flickläroverket, 1936, efter ritningar av *R. O.* Swensson, ombyggt, tillbyggt, 1992, Erséus, Frenning & Sjögren Arkitekter och Nyréns Arkitektkontor) är fördelad på fyra huskroppar i gult tegel och fem våningsplan. Genom en vridning av tillbyggnaden 45° har tomten kunnat utnyttjas väl och bilda en rak fasad även mot Olof Wijksgatan (sydöst). Tillbyggnadens vinklingar ger också en uppbruten karaktär mot den trånga passagen Fågelsången (sydväst). Karaktäristiska drag är de stora fönstren med dekorativa spröjsverk.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 22. Schakter för uppgång och ventilation. Ventilationsanläggning om som mest 300 m^2 sammanlagd byggnadsarea och takfotshöjd på 2- 7 meter. En bestämmelse anger att minst hälften av ytan högst får vara 2 m. Resterande del av ytan kan vara upp till 7 m höga.

Effekt

I Renströmsparkens möte med Fågelsången och Artistens möte med Lorensbergs villastad kommer ventilationsschakt att byggas i en omfattning av som mest 300 m^2. Höjden på anläggningarna varierar. En bestämmelse anger att minst hälften av ytan får vara maximalt 2 m. Hälften av ventilationsschakten kan bli sju meter höga. Det stråk som går från Humanistens huvudentré, genom Renströmsparken och Fågelgången, till Götaplatsen kommer brytas av ventilationsschakten.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som mycket stor om ett värdefullt parkområde samverkande landskaps- och byggnadsarkitektur förvanskas genom tillkomsten av byggda volymer.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan bör en minskning av byggrättens storlek och höjd reduceras samt antalet möjliga schakter begränsas.

- Placering
    - Omlokalisering av byggrätten
    - Styra antalet byggnader
    - Prickmark
- Utformning
    - Max 20% av byggnadsarean får bebyggas med 5-7 meter i takfotshöjd
    - Minska byggnadsarean
    - Beklädnad

Utformning av eventuella byggnader i kommande planer är väldigt viktig och spelar stor roll för kommande bedömningar.

Korsvägen

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ligger öster om Korsvägen, vid Liseberg. På Korsvägen möts tre stadsdelar – Johanneberg, Heden och Lorensberg.

Stora delar av utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården och här finns dessutom flera enskilda byggnader av högt kulturhistoriskt värde.

Området var tidigare ett utkantsområde i staden, fram till 1800-talet utarrenderat till landerier. (Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning, har fått fornlämningsstatus. Arkeologisk utredning har utförts och förundersökning kommer att utföras). Södra Vägen har varit en viktig infartsled sedan 1600-talet. Platsen blev på 1700-talet en korsväg då Örgrytevägen drogs fram. Såväl vägsträckningarna som spårvagnssträckningarna ligger i ursprungliga lägen vilket gör Korsvägen kommunikationshistoriskt intressant med en lång tradition som korsväg och knutpunkt. Vid Korsvägen möter 1800-talets rutnätsstad det tidiga 1900-talets terränganpassade stadsplan. Bebyggelsen illustrerar olika exploateringsfaser och ger en bild av hur

staden expanderat och vuxit fram, från 1700-talets trähus till byggnader från samtiden.

Lisebergs nöjespark, öster om utredningsområdet, är en del av det sammanhängande grönområde som tillhört stadens omgivande landerier. Liseberg var tidigare ett landeri innan det omvandlades till nöjesfält vid Göteborgsutställningen 1923. Inom utredningsområdet finns exempel på det sena 1800-talets rikt dekorerade stenstadsbebyggelse och från 1900-talets första årtionden syns nationalromantik och 1920-talsklassicism. Många av områdets landmärken är från senare delen av 1900-talet exempelvis Humanistiska fakultetens byggnader och Universitetsbibliotekets tillbyggnad samt Hotell Gothia Towers. I början av 2000-talet byggdes

monumentalbyggnaderna Universeum och Världskulturmuseet vid Korsvägen. Universeum, ritat av Wingårdh Arkitektkontor samt vinnare av 2004 års Träpris och Världskulturmuseet, ritad av Brisac Gonzalez Architects Kasper Salinpristagare 2004, är två av landets främsta byggnader från tidigt 2000-tal. Båda byggnaderna uppvisar en genomtänkt integration med det omgivande landskapet; den urbana bebyggelsen i väster och den skogsbevuxna bergsslänten i öster.

Korsvägen är en utpräglat stadsmässig plats i den stora skalan. En viktig knutpunkt för trafiken samt ett rum i staden av officiell karaktär. De enstaka inslagen av natur ger kontrastverkan och blir iögonfallande! Ikonbyggnader av nationellt intresse, Universeum och Världskulturmuseet, har båda förhållandet till berget som del i sin arkitektoniska idé.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 23; Byggrätt för ventilationsschakt om som mest 50 m^2 sammanlagd byggnadsarea och högst 7 meter i takfotshöjd.

Effekt

I grönskan på berget mellan Liseberg, Universeum och Världskulturmuseet kommer byggnader med takfotshöjd på sju meter att placeras intill attraktioner och genomarbetade byggnader. Placeringen kommer att påverka både attraktionernas exponering och byggnadernas förankring i berget samt grönskan.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som stor.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

För att minska negativ miljöpåverkan från anläggningen på omgivningen bör byggrätten anpassas till den kuperade terrängen. Byggrätten bör ges en utformning så att anläggningen smälter in i grönskan på berget.

- Placering
    - Terränganpassas
- Utformning
    - Fasadmaterial
    - Takmaterial
    - Takvinkel

Sankt Sigfridsgatan

Sammanfattande historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ligger i det grönområde som är beläget mellan Sankt Sigfridsgatan och Kallebäcksmotet. Fornlämning 69:1, en stenåldersboplats, ligger intill utredningsområdet och omfattas av kulturmiljölagen. Inom området finns kulturväxter och gärdesgårdar, dessa avgränsar miljön mot Sankt Sigfridsgatan och bebyggelsen mot vägen

Kulturmiljöunderlag saknas.

Aktuellt planförslag

Plankomplettering 25. Servicetunneln med uppgång kantad av betongtråg. Användningen anges som natur och järnvägsändamål samt parkering som ej får bebyggas och som ska vara tillgänglig för gemensamhetsanläggning. Vidare ryms användningen handel, denna användning saknar byggrätt men ska vara tillgänglig för gemensamhetsanläggning.

Effekt

Servicetunnel med uppgång som påverkar närmiljön runt fornlämningen och avläsbarheten av det kulturhistoriska och förhistoriska landskapet. Uppgång i hävdad naturmark, lövskogsbevuxna backar med inslag av hassel och andra kulturväxter. Iordningställda gångstråk finns inom utredningsområdet. Åtgärden innebär ett schakt in i de lövskogsbeklädda backarna genom gärdesgårdar och gångstråk.

Konsekvenser

Anläggningen innebär ett intrång i en naturmiljö med kulturhistoriska inslag. Anläggningen påverkar stenåldersboplatsens närmiljö och avläsbarheten av det förhistoriska landskapet. Bedömningen är att konsekvensen av påverkan på kulturmiljön blir stor.

Förslag till åtgärder för minskad miljöpåverkan

- Omlokalisering till läge mot söder, utanför fornlämningsområdet, mot bebyggelse och ianspråktagen mark.
- Omsorgsfull gestaltning av anläggningen och mötet mellan anläggning och natur samt fornlämningens närområde.

Käll- och litteraturförteckning

Kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; järnvägstunneln (2013), Göteborgs stadsbyggnadskontor Antiquum AB

UV Rapport 2014:52, Gullberget och Skansen Lejonet. Carina Bramstång Plura, Riksantikvarieämbetet

UV Väst, Arkivrapport, Avgränsande förundersökning av Göteborg 69. Johannes Nieminen, Riksantikvarieämbetet

Kulturmiljörapport 2013:01 – Sahlgrenska sjukhuset & Medicinarberget, mm. Carina Carlsson och Sanja Peter, Göteborgs Stadsmuseum

Bevarandeprogram – Göteborgs stad (1999). Red. Gudrun Lönnroth, Göteborgs Stadsmuseum

Undersökningsplan avseende förundersökning av fornlämning. UV Väst, Riksantikvarieämbetet